

Kıtap Tanıtma:

VAK'ANÜVİS HALİL NURİ BEY, *Nürî Tarihi*, (Yayına Haz. Seydi Vakkas Toprak), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, XIV, 938 s. tıpkı basım, ISBN: 978-975-16-3142-8.

Giriş

Osmanlı tarih yazıcılığı şehnamecilik ile başlamaktadır. Resmî bir vazife olan şehnamecilik, XVI. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Mesela Kanuni Sultan Süleyman'ın şehnamecisi Fettullah Arif Çelebi idi. Şehnameciler eserlerini manzum bir şekilde kaleme almışlar ve şehnamenüvis olarak anılmışlardır. Şehnamecilik XVII. Yüzyıl başlarından itibaren yerini *vekayinüvisliğe* bırakmıştır. Söz konusu terim, takip eden yüzyılda *vak'anüvis* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Vak'anüvis, Arapça vaka (olay) ile Farsça nüvis (yazan) kelimelerinden türetilmiştir. Vakanüvisliğe tayin edilecek kişilerin hünerli, marifetli, tecrübeli ve sır saklayabilme gibi farklı meziyetlere sahip olmaları şartı aranmıştır. Vakanüvisler, kendi dönemlerinin tarihini kaleme aldıkları gibi seleflerinin yarım bıraktığı tarihleri de tamamlamışlardır. Vakanüvislere yapmış oldukları hizmetleri karşılığında belirli miktarda tahsisat verilmiştir. Yaşanan tarihi gelişmelerin müşahidi olan ve sınırlı da olsa devletin önemli resmi belgelerini görme fırsatı elde eden vak'anüvisler tarafından kaleme alınan vekayinâmeler, Osmanlı Tarihi için vaz geçilmez başvuru eserleri olduğu gibi aynı zamanda tarih biliminin ana kaynakları konumundadırlar. Özellikle vak'anüvislik müessesesinin ortaya çıkışından sonra düzenli olarak olayları kaydeden vak'anüvislerin eserleri daha da önem kazanmıştır¹.

İlk Osmanlı vak'anüvisi Halepli Naima Efendi olmuştur. Takip eden yıllarda sırasıyla; Rifat Efendi, Raşid, Küçük Çelebizade Asım, Sami, Şakir, Refet, Hıfzı, Suphi, İzzi, Şefik, Rahmi, Hakim, Mehmed Said, Musa-zade Ubeydullah, Behçeti, Süleyman Molla, Enveri, Edip, Halil Nuri, Vasıf, Pertev, Amir, Mütercim Asım, Şâni-zâde Ataullah, Esat, Mehmet Recai Efendiler, Cevdet Paşa, Lütfi Efendi, Muallim Naci Efendi ve son olarak Abdurrahman Şeref Bey vak'anüvis olmuşlardır². Böylece üç asırlık dönemde 33 vak'anüvis görevlendirilmiştir.

Vakanüvislerin yazdıklarıyla en fazla ilgilenen Osmanlı Padişahları III. Selim ve II. Mahmud olmuştur.³ III. Selim döneminde Sadullah Enveri, Ahmet Vasıf ve Halil Nuri Bey

¹ Vak'anüvisliğin bir kalem olarak Divân-ı Hümayun bünyesinde teşekkülü ve vak'anüvislerin eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 64-68; Bekir Kütükoğlu, "*Vekâyi-nüvis*", *İA*, XIII, s. 271-287; Bekir Kütükoğlu, "*Vak'anüvis*", *TDVİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 457-461.

² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 67.

³ Kütükoğlu, "*Vak'anüvis*", s. 457-461.

gibi farklı isimler vakanüvis olarak görevlendirilmişlerdir. Her biri farklı tarihlerde olmak üzere toplamda üç defa vak'anüvislik makamına getirilmiş olan Sadullah Enveri'nin vefatının ardından, söz konusu makama Halil Nuri Bey tayin edilmiştir. Osmanlı Tarihi'nin 22. Vak'anüvisi olan Halil Nuri Bey, 1794–1799 yılları arasında yaklaşık beş yıl devam eden görevi sırasında *Nûrî Tarihi* adlı önemli bir eser kaleme almıştır. Söz konusu eser, takip eden yıllarda göreve getirilen Ahmed Vâsîf Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa'nın eserlerinde oldukça sık bir şekilde kullanılmıştır. Uzunçarşılı'ya göre Halil Nuri Bey, Vasîf, Cevdet Paşa ve Lütfî Bey diğer vak'anüvislerden farklı olarak daha fazla belgeye dayanmışlardır⁴.

Vak'anüvis tarihlerinin bir kısmının bilimsel kritikleriyle birlikte günümüz harflerine çevrilmeleri hususunda Bekir Kütükoğlu'nun rolü yadsınamaz bir gerçektir. Kütükoğlu, yazdığı makalelerle ve öğrencilerine hazırlatmış olduğu doktora tezleriyle milli kültürümüzün esası olarak kabul ettiği kaynak eserlerin gün ışığına çıkartılıp yayınlaması hususunda büyük çaba sarf etmiştir. Kütükoğlu'nun 1993 yılında yayınlamış olduğu "Vekâyi-nüvis" başlıklı çalışması ve bu çalışmanın yeniden düzenlenmiş hali olarak, 2012 yılında yayımlanmış olan "Vak'anüvis" çalışması, kaynak eserler üzerine yapılacak çalışmalara adeta rehber olmuştur. Nitekim onun öğrencilerinden Ziya Yılmaz, hocasının vasiyeti olarak gördüğü *Sahhaflar Şeyhi-Zâde Es'ad Efendi Tarihi (1821-1826) başlıklı* çalışmasını tamamlayarak, 2000 yılında Osmanlı Araştırmaları Vakfı tarafından yayınlamıştır. Ziya Yılmaz yine hocasının vasiyeti üzerinden yola çıkarak 2008 yılında bu defa Vak'anüvis Şâni-zâde Atullah Efendi'nin *Şani-zâde Tarihi (1808-1821)* üzerine bilimsel bir çalışma gerçekleştirmiş ve günümüz harflerine çevirisini gerçekleştirmiştir. Söz konusu eser, Çamlıca yayınları tarafından iki cilt halinde yayınlamıştır. Yılmaz, alana ve Osmanlıcaya hâkimiyeti, titizliği ve bilimsel çalışma disiplini ile söz konusu eserleri adeta yeniden canlandırmıştır. Dolayısıyla bu alanda her türlü saygı ve takdiri hak etmektedir. Bekir Kütükoğlu'nun danışmanlığında Mehmet Ali Beyhan tarafından doktora tezi olarak hazırlanan *Câbi Tarihi*, vak'anüvis tarihi olmasa bile, II. Mahmud Dönemi tarihçiliğini gözler önüne sermesi açısından büyük bir kıymet taşımaktadır.

Vak'anüvis tarihleri arasında en şöhretli ve en kapsamlı bilgilere sahip olanların başında hiç şüphesiz *Tarih-i Cevdet* gelmektedir. Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan *Tarih-i Cevdet*, 1854-1884 yılları arasında on iki cilt olarak basılmıştır. Böylesine önemli bir eserin bilimsel edisyonu ile birlikte günümüz harfleriyle basımı bugüne kadar yapılamamıştır. Tarih-i Cevdet'in çok kısa bir özeti, Behçet Kemal Çağlar ve Sadı İrmak tarafından *Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler* başlığı ile MEB tarafından 1994 yılında İstanbul'da yayınlamıştır. Tarih-i Cevdet yurt dışında yapılan bir doktora tez çalışmasına konu olmuştur. Christoph K. Neumann tarafından hazırlanan ve *Araç Tarih Amaç Tanzimat* başlığı ile Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından 2000 yılında yayınlanan söz konusu tezde, Tarih-i Cevdet'in hazırlanış öyküsü, yazılış gayesi, içerdiği olaylar, yöntemi, Osmanlıca nüshalarının değerlendirilmesi ve baskı tarihleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 65.

Ahmed Cevdet Paşa'nın yerine 1866'da vak'anüvisliğe getirilen Ahmet Lütfi Efendi, yaklaşık olarak 41 sene bu görevde kalmıştır. *Lutfi Tarihi*'nde 1825-1879 yılları arasındaki olaylar konu edinilmiştir. İlk olarak Münir Aktepe tarafından günümüz harflerine çevrilmiş olan *Lutfi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu tarafından 1984-1990 yılları arasında 15 cilt olarak yayınlanmıştır. *Lutfi Tarihi*, takip eden yıllarda Yücel Demirel, Tamer Erdoğan ve Ahmet Hazerfen tarafından yeniden yayına hazırlanmış ve Yapı Kredi Yayınları ile Tarih Vakfı'nın ortak projesi olarak 1999 yılında 8 cilt olarak yayınlanmıştır. Ancak ikinci baskıda yalnızca 1825-1849 yılları arasındaki olaylar söz konusu edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Efendi olmuştur. Hazırlanmış olduğu eser *Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi* adıyla anılmıştır. Eserde II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası ve Adana Olayları gibi 1908-1909 yılları arasındaki tarihi gelişmeler ele alınmıştır. Abdurrahman Şeref Bey'in özellikle Adana Olayları'nı kaleme alırken sergilemiş olduğu objektif tarihçilik anlayışı zikredilmeye değerdir. Diğer vak'anüvis eserlerine oranla daha kısa olan söz konusu eser Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal tarafından büyük bir titizlikle yayına hazırlanmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından 1996 yılında günümüz harfleriyle yayınlanmıştır.

a. Halil Nuri Bey Kimdir?

Halil Nuri Bey, eski sadrazamlardan Abdullah Nailî Paşa'nın torunudur. Beylikçilik, teşrifatçılık ve reisülküttaplık gibi önemli hizmetleri yürütmüş olan Abdullah Nailî Paşa, 28 Ekim 1753 tarihinde Başdefterdarlık hizmetine getirilmiş, 19 Mayıs 1755 tarihinde ise Hekimoğlu Ali Paşa'nın yerine Sadaret'e atanmıştır. Üç ay dokuz gün süreyle sadrazamlık makamında bulunmuş ve ardından, 24 Ağustos 1755'de azledilerek Sakız'a gönderilmişse de, bir süre sonra affedilmiştir. Daha sonra Kandiye, Selanik ve Cidde Valiliği gibi görevlerde bulunmuştur. Halil Nuri Bey'in babası olan Feyzullah Şâkir Bey ise, kalemiye sınıfına mensup olup, Babiâli'de yetişerek hâcelik unvanına sahip olmuştur. Halil Nuri Bey, aynı zamanda Sultan III. Selim döneminde Rumeli Kazaskerliği ve şeyhülislâmlık yapmış Mustafa Âşir Efendi'nin damadıdır. Halil Nuri Bey genç yaşta kâtiplik mesleğine girerek yükseldiği, tezkirecilik, rûznâmecilik ve âmedcilik gibi memuriyetlerde bulunmuştur. Çalışkanlığı ve zekâsıyla mesleğinde yükselerek Maliye tezkirecisi ve küçük tezkireci görevlerinde bulunmuştur 1794 yılında, vak'anüvislik görevini yürüten Ahmed Vâsıf Efendi'nin Midilli Adası'na sürgüne gönderilmesi, yerine beşinci defa vak'anüvisliğe getirilmiş olan Sadullah Enverî'nin kısa bir süre sonra vefat etmesi üzerine boş kalan vak'anüvislik makamına Halil Nuri Bey getirilmiştir. Halil Nuri Bey, vefat ettiği 1799 yılına kadar görevini sürdürmüştür⁵.

b. Nürî Tarihi'nin Önemi ve İçeriği

Halil Nuri Bey tarafından yaklaşık beş yıllık bir çalışmanın ardından kaleme alın-

⁵ *Vak'anüvis Halil Nuri Bey, Nürî Tarihi*, Hazırlayan: Seydi Vakkas Toprak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 5-15.

muş olan *Nûrî Tarihi*, 1794-1799 yılları arasında meydana gelen olayları konu edinmektedir. Kronolojik sıralamaya dikkat edilen eserde, hem devletin resmî belgelerinden hem de önceki vak'anüvis Sadullah Enverî Efendi'nin notlarından yararlanılmıştır. *Nûrî Tarihi*, Osmanlı Tarihi'nin 1794-1799 yılları arasındaki beş yıllık döneminin ana kaynaklarından- dır. Halil Nuri Bey, altı cilt olarak hazırlamış olduğu eserini tarihe karşı ilgi ve merakıyla bilinen Padişah III. Selim'e takdim etmiştir. Karşılığında III. Selim'den övgü ve atiyeler elde etmiştir.

Yakın tarihimizin bu önemli kaynağı Seydi Vakkas Toprak tarafından, Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan gibi alana ve Osmanlıcaya hakim usta bir hoca yönetiminde gerçekleştirilmiş olan başarılı ve titiz bir akademik çalışma ile adeta yeniden hayat bulmuştur. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Doktora tezi olarak hazırlanan çalışma⁶, 2015 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır. Böylece Daha önce III. Selim ve Nizam-ı Cedid Dönemi üzerine yapılmış ancak ulaşılamamış ya da sınırlı Osmanlıca bilgisi nedeniyle değerlendirilememiş oldukça önemli bir kaynak, ilk defa tam metin halinde yayınlanarak araştırmacıların hizmetine sunulmuş oldu.

Toprak, öncelikle *Nûrî Tarihi*'nin bütün nüshalarını incelemiştir. Bu doğrultuda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan üç nüsha ile Süleymaniye Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İBB Kütüphanesi, Londra-British Library, Viyana-Nationalbibliotek ve Mısır-Kahire Hidiviye Kütüphanesi'nde bulunan nüshalar büyük bir titizlikle tek tek incelenmiş ve mukayese edilmiştir⁷.

Nûrî Tarihi, Halil Nuri Bey'in vefatından sonra gözden düşmüş ve neredeyse unutulmuştur. Bu yüzden ancak Ahmed Vasıf Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa gibi, sınırlı sayıda tarihçi tarafından kullanılabilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa meşhur eseri *Târih-i Cevdet*'i yazarken büyük ölçüde *Nûrî Tarihi*'ni kaynak olarak kullanmıştır. Bu nedenle birçok insan, Osmanlı tarihinin 1794-1799 arasındaki yıllarına ait olayları, ana kaynağı olan *Nûrî Tarihi*'nden değil de, bu dönem için ikincil kaynak durumunda olan *Târih-i Cevdet*'ten öğrenmiştir.

Halil Nuri Bey, Nizâm-ı Cedid'in uygulandığı bir esnada vak'anüvis olmuştur. Bu sebeple Nizâm-ı Cedid'e dâir pek çok uygulamanın görgü tanığıdır. Nizâm-ı Cedid ile ilgili nizâmlar, şurûtlar, hatt-ı humâyûnlar gibi tarihi öneme sahip belgelerinin çoğu aynen *Nûrî Tarihi*'nde yer almıştır. Bu husus *Nûrî Tarihi*'nin en can alıcı bölümüdür. *Nûrî Tarihi* bu yönüyle Nizam-ı Cedid reformları üzerine yapılacak araştırmalar için ana kaynak durumundadır. Eserde; Nizam-ı Cedid ile ilgili çıkartılan tüm kanun ve düzenlemeler, askerî alandaki yapılanmalar, Levend Çiftliği, Humbaracı, Topçu, Arabacı, Lağımçı ve Cebeci

⁶ Seydi Vakkas Toprak, *Nûrî Tarihi* (Metin-İnceleme), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

⁷ Toprak, *a.g.e.*, s. 45-47.

gibi ocakların kuruluşları veya yeniden yapılanmaları, Tersanenin tanzimi, askerî talimler, kullanılacak silahlar, subay ve erlerin rütbeleri ve alacakları maaşlar vs. ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Dolayısıyla söz konusu dönem üzerine yapılacak araştırmalar için tartışmasız başucu kaynağı durumundadır. Daha önceki yıllarda konuya ilişkin yapılmış araştırmalarda *Nûrî Tarihi*'nden istifade edilmemiş olması büyük bir eksikliktir. Toprak'ın titiz çalışmasıyla bu alandaki sıkıntılar giderilmiş ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Nûrî Tarihi, diplomasi tarihimiz açısından büyük ve tarihi bir önem arz etmektedir. Eserde Nizâm-ı Cedîd reformları çerçevesinde kurulan daimî elçilikler ve Avrupa devletleriyle olan ilişkilere yer verilmiştir. Bu yüzden eserde İngiltere, Avusturya, Prusya ve Fransa'da açılan daimi elçilikler, ilk daimî Osmanlı elçilerinin özellikleri, bu elçilerin görevlerine nasıl gittikleri ve oradan gönderdikleri yazılar hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Buna mukabil Divan-ı Hümayun'da yapılan İran, Revan-Karabağ, Venedik, Rusya, İsveç, Fransa, İngiltere ve Prusya elçilik heyetlerinin kabulü ile ilgili kısa bilgilere yer verilmiştir.

Ayrıca 1789'da gerçekleşen ihtilâl öncesi ve sonrası Fransa'nın siyasi ve dini durumu, Voltaire'in düşünceleri, Jakobenler ve Farmasonlar hakkında genel bilgiler, Fransız İhtilâli, krallık ve cumhuriyet taraftarlarının mücadeleleri, kral ve kraliçenin firar teşebbüsleri, yakalanmaları ve idamları, ihtilâlin öncülerinden Ropespierre'in öldürülmesi ve Avrupa devletlerinin Fransa aleyhine ittifakları gibi önemli bilgilere yer verilmiş olması eserin kıymetini daha da artırmaktadır.

Nûrî Tarihi'nde Osmanlı-Fransız ilişkileri de ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İhtilâl sonrası bütün Avrupa, Fransa'ya karşı cephe aldığı halde, Osmanlı Devleti'nin oluşturulan ittifaklara dahil olmadığı, eski dostu Fransa'ya sadık kaldığı, ama Fransa'nın 1798 yılında Mısır'ı işgal ederek her şeyi alt üst ettiği açık bir şekilde anlatılmıştır.

Nûrî Tarihi'nde Osmanlı-Fransız ilişkileri kapsamında; Fransız İhtilâli'nden sonra Avrupa'da Fransa'ya karşı oluşturulan ortak bloğa Osmanlı Devleti'nin eski dostluğuna sadık kalarak katılmadığı özellikle belirtilmiştir. Halil Nuri Bey, Osmanlı Devleti'nin bu jestine, Fransa'nın 1798 yazında Mısır'ı işgal ederek cevap verdiğini, bu durumun iki ülke ilişkilerinin bozulmasına ve nihayet Osmanlı Devleti'nin de Fransa'ya savaş ilanı ile sonuçlandığını ifade etmiştir.

Nûrî Tarihi'nde, 1794-1799 yılları arasındaki tüm tevcihatlar, rütbe tevzii, eyalet, sancak ve livaların vali, kadı, muhafız ve mütesellimlerin tayinleri, görevden alınmaları ve yerlerine yenilerinin atanması; merkezî idarededeki değişiklikler; o yıllarda vefat eden devlet adamlarına ait biyografik kayıtlara da yer verilmiştir. Biyografisi verilen devlet adamları arasında Tatarcıkzade Abdullah Molla, Sadullah Enveri, Şeyh Galip ve hattat Mehmed Esad Yesârî gibi III. Selim döneminin önde gelen isimleri yer almaktadır.

Nûrî Tarihî'nde III. Selim Dönemi Anadolu ve Rumeli'deki eşkıyalık hareketleri, eşkıyalara karşılık devlet tarafından alınmış tedbirler ve büyük ayanların durumu önemli yer tutmaktadır. Bunlar arasında Rumeli'de ortaya çıkan Pasbanoğlu Osman isyanı ile ilgili oldukça geniş belge ve bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca devletin dağlı eşkıyalarla mücadele etmek için Tirsinikli İsmail ve Pasbanoğlu Osman gibi ayanlara çaresizlikten mîr-i mîrânlık ve vezirlik rütbeleri verildiği ifade edilmiştir. Sonuç olarak Nizam-ı Cedit ve Pasbanoğlu Osman hakkında şimdiye kadar *Nûrî Tarihî*'nin ilgili bölümleri görülmeden yapılmış çalışmaların ne kadar büyük eksikliklerle dolu olduğunu ifade etmek durumundayız.

Doç.Dr. Nevzat ARTUÇ
Adıyaman Üniversitesi